

Schaktning i kvarteret Kapellhorvan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173
Kapellhorvan 9
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Schaktning i kvarteret Kapellhorvan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173
Kapellhorvan 9
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2020

Samtliga foton av Fredric Wirbrand.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

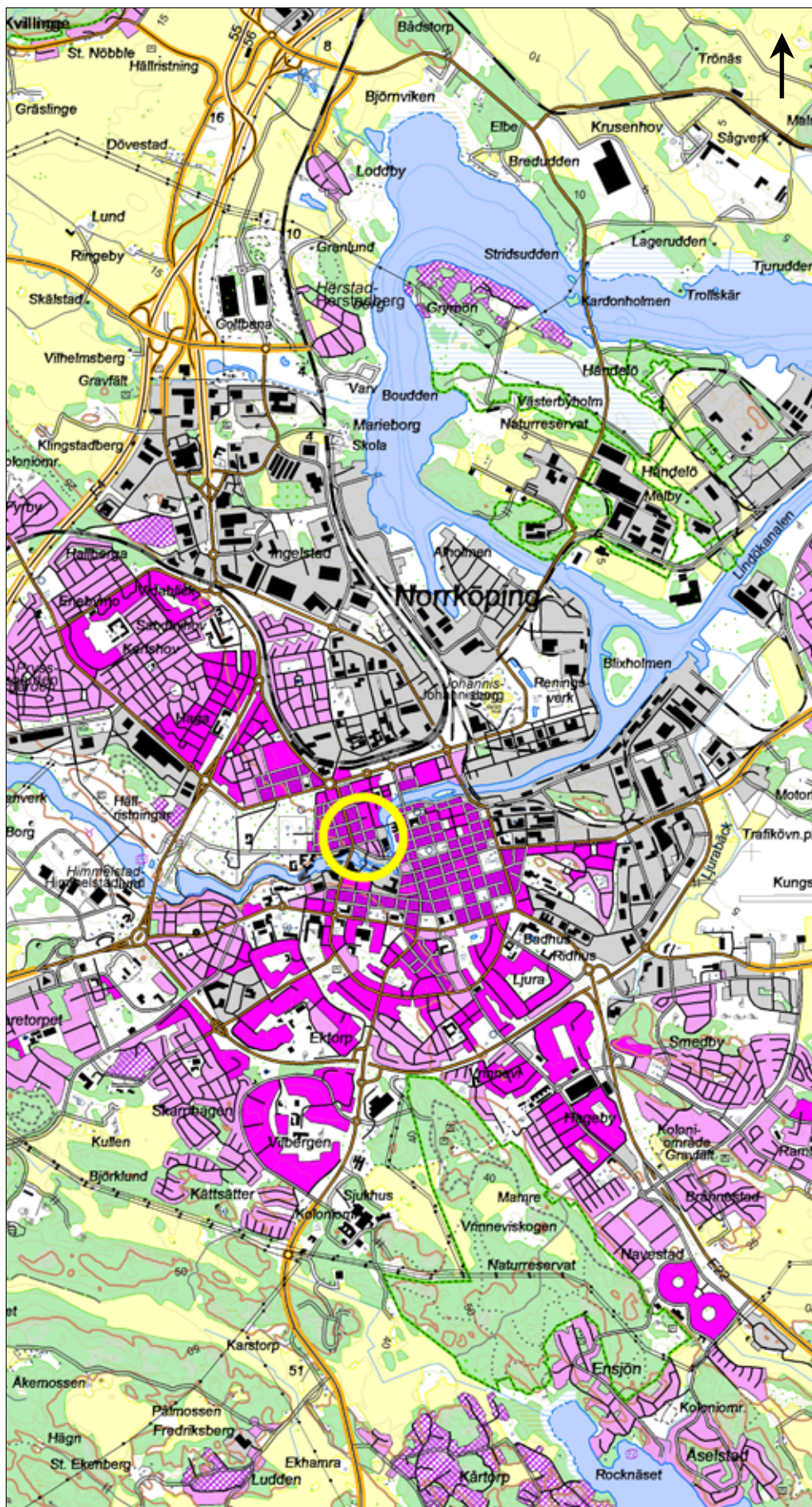
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 828988 och 850434.

ISBN 978-91-7453-835-9

Tryck: JustNu, Västerås 2020

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Historisk bakgrund	5
Tidigare undersökningar	6
Metod och genomförande	8
Resultat och utvärdering	8
Referenser	10
Litteratur	10
Otryckta källor	10
Tekniska och administrativa uppgifter	11
Bilagor	12
Bilaga 1. Schakttabell	12

Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I september 2019 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Tunnbindaregatan och Sandgatan i Norrköping. Tre schakt grävdes, ett i Tunnbindaregatan och två i Sandgatan. Alla schakten låg i anslutning till kvarteret Kapellhorvan. Sammanlagt grävdes en yta på 87 m². Det visade sig dock att allt av antikvariskt intresse i gatorna hade grävts bort i samband med moderna markarbeten. Inga arkeologiska lämningar påträffades.

Inledning

Med anledning av att Nodra AB skulle lägga nya VA-serviser utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Tunnbindaregatan och Sandgatan i centrala Norrköping. Beslut om detta fattades av Länsstyrelsen i Östergötlands län (Lst dnr 431-11986-2019, beslutsdatum 2019-09-06). Tre schakt skulle grävas inom fornlämningen L2009:7173, Norrköpings medeltida och historiska stadslager (tidigare S:t Johannes 96:1). Fältarbetet utfördes den 9, 10, 17 och 21 september 2019 av Fredric Wirbrand som också har skrivit denna rapport.

Syfte

Syftet med undersökningen var att i första hand tillse att fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Eventuella fornlämningar som framkom vid schaktningen skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Topografi och fornlämningsmiljö

Det aktuella schaktningsområdet ligger på Tunnbindaregatan och Sandgatan inom stadsdelen Nordantill på norra sidan av Motala ström i centrala Norrköping. Båda gatorna är asfalterade bilvägar. Tunnbindaregatan löper i NNV-SSÖ riktning medan Sandgatan går i VSV-ÖNÖ riktning. Schakten grävdes nära korsningen där de båda gatorna möts, intill kvarteret Kapellhorvan (figur 2). Området ligger på toppen av en mindre höjd och sluttar svagt nedåt mot öster, norr och söder.

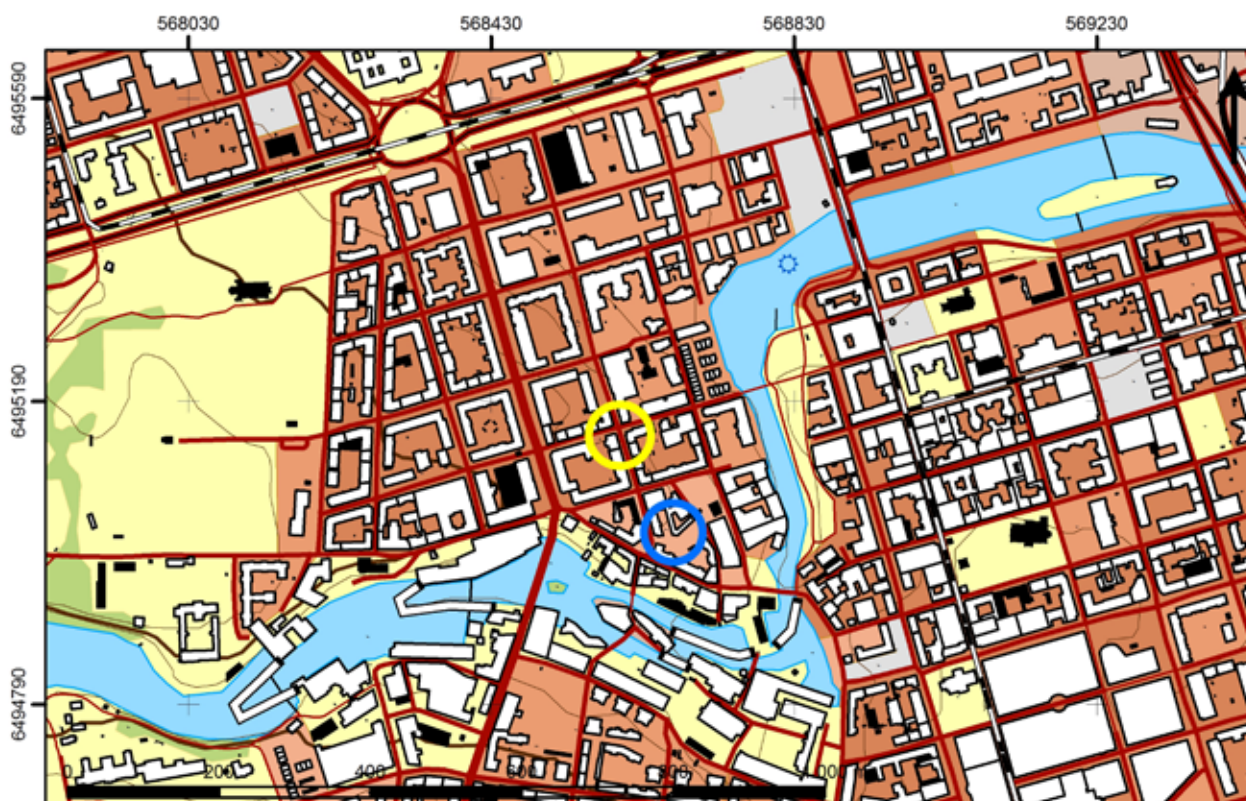
Historisk bakgrund

Det har funnits bebyggelse här sedan medeltiden. Enligt traditionen ska det ha funnits ett kapell av trä, vid namn Heliga andes kapell, på den norra sidan av strömmen som ska ha uppförts av de första kristna på platsen. Kvarteret Kapellhorvan har pekats ut som en trolig plats för kapellet (Lundgren 1916:32). Vid arkeologiska undersökningar i kvarteret Mjöltnaren sydöst om Kapellhorvan hittades kristna gravar som kunnat dateras till sen vikingatid och tidig medeltid, och som skulle kunna vara knutna till ett kapell (mer om dessa nedan). Någon byggnad har dock aldrig hittats.

I mitten av 1500-talet ska Sankta Gertruds kapell ha legat i området, förmodligen också det i kvarteret Kapellhorvan (Broberg 1984:16). Även en stor jordhög vid namn Borgarehögen, från vilken man hade utsikt över hela staden, ska ha funnits i området under historisk tid (Lundgren 1916:48). Dessa konstruktioner har inte heller kunnat beläggas arkeologiskt.

Norrköping eldhärjades svårt 1655, och när staden återuppbyggdes lades gatunätet om och kom i mångt och mycket att likna hur det ser ut idag. År 1719 brann staden igen i samband med rysshärjningarna. Dessa båda eldsvådor bör ha drabbat det aktuella schaktningsområdet, och bör därmed synas bland eventuella lämningar.

Tunnbindaregatan fick sitt namn efter tunnbindaren mästare Söderström som ägde två tomter längs med gatan i mitten av 1700-talet. Sandgatans namn kommer från att den passerar genom ett område som tidigare kallades Sanden. Båda gatunamnen syns första gången på 1769 års karta över Norrköping (Kristensson 2016:37–38).

Figur 2. Kartan visar det aktuella undersökningsområdet (gul ring) i relation till undersökningarna i Mjölharen (blå ring). Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

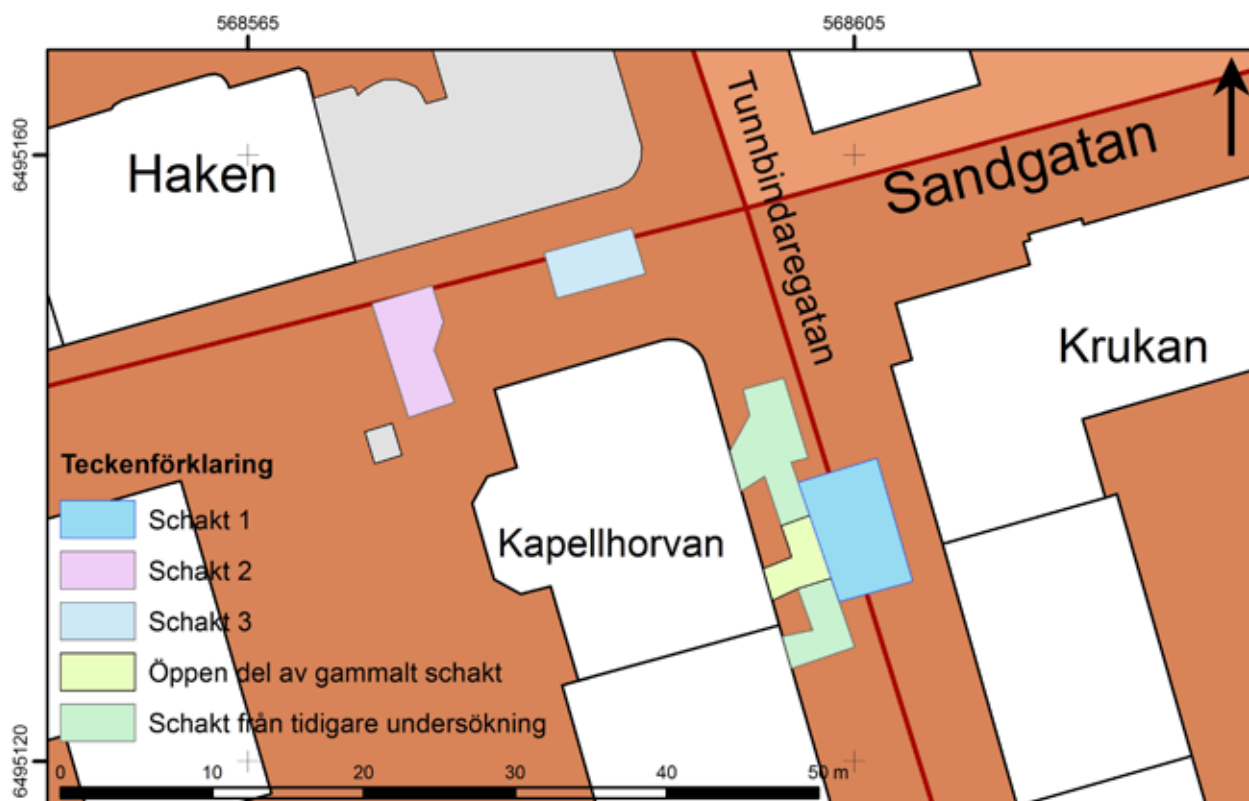
Tidigare undersökningar

Dåvarande Riksantikvarieämbetet UV Öst schaktade längre norrut på Tunnbindaregatan i september 2006, mellan kvarteren Hallen och Björken. Denna del av staden var enligt kartmaterialet inte bebyggd förrän under mitten av 1600-talet. Vid undersökningen hittades lämningar efter en byggnad som utifrån fyndmaterialet kunde dateras till just mitten av 1600-talet. Således lär den ha tillhört den äldsta bebyggelsefasen i området (Tagesson 2006:5–8).

Söder om det aktuella undersökningsområdet ligger kvarteret Mjölharen (figur 2) och där har det grävts vid flera tillfällen, bland annat 2010 av dåvarande Riksantikvarieämbetet UV Öst (Stibéus 2011) och 2012 av Stiftelsen Kulturmiljövård (Jonsson m.fl. 2015). Lämningar från flera tidsperioder påträffades. De äldsta var anläggningar som daterades till bronsålder och äldre järnålder. En begravningsplats med skelettgravar från sen vikingatid fram till högmedeltid hittades. Dessutom framkom lämningar efter en medeltida kvarn samt byggnader och kulturlager från 1600-talet och framåt (Stibéus 2011:19ff; Jonsson m.fl. 2015:5).

Stiftelsen Kulturmiljövård grävde i Mjölneren igen 2017 och då undersöktes ytterligare 18 gravar på begravningsplatsen. Därmed har totalt 53 gravar påträffats i kvarteret (Caroline Strandberg, muntlig uppgift).

I augusti 2016 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård en schaktningsövervakning längre söderut på Tunnbindaregatan, då två schakt grävdes mellan kvarteren Trehörningen och Mjölneren. Inga arkeologiska lämningar framkom då gatan visade sig sedan tidigare grävt upp för moderna markarbeten. Bland annat fanns det en stor betonggjuten kulvert för en fjärrvärmeledning som löpte längs med gatan (Kennebjörk 2017:5–10).

Figur 3. Schaktens läge samt schaktet från undersökningen i augusti. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:500.

I november 2017 gjorde Arkeologikonsult en förundersökning i kvarteret Kapellhorvan, då två provschakt grävdes. Inga arkeologiska lämningar påträffades, men två kulturlager kan ha tangerats i botten av schakten på 1,2–1,7 meters djup (Låås 2018:7–11).

Stiftelsen Kulturmiljövård utförde en schaktningsövervakning i Tunnbindaregatan i augusti 2019, precis intill schaktet som grävdes vid den aktuella undersökningen. Då grävdes ett 18,5 meter långt schakt längs västra sidan av gatan, emot kvarteret Kapellhorvan (figur 3). Dock visade sig gatan vara uppgrävd sedan tidigare och endast moderna fyllnadsmassor och olika typer av rör och ledningar hittades, däribland en stor betongkulvert för fjärrvärme, förmodligen samma som påträffats längre söderut vid undersökningen 2016 (Wirbrand 2019:9–11).

Metod och genomförande

Undersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning under arbetets gång. Det första schaktet (schakt 1) grävdes i Tunnbindaregatan för att en ny VA-servis skulle läggas från ett rör i mitten av gatan till kvarteret Kapellhorvan. Schaktet låg precis öster om schaktet från undersökningen i augusti, och den del av det tidigare schaktet där servisen skulle in var fortfarande öppen. Det nya schaktet var rektangulärt, 8 meter långt i N-S riktning och 5,3 meter brett. Dess östra sida gick längs med trottoarkanten på östra sidan av vägen. Norra änden av schaktet låg 10,1 meter från korsningen Tunnbindaregatan-Sandgatan. Den totala uppschaktade ytan uppgick till 42 m². Schaktet grävdes till 2,9 meters djup, med kraftig släntning.

Schakt 2 grävdes i Sandgatan där en dagvattenservis skulle läggas från ett rör mitt i gatan till kvarteret Kapellhorvan i söder. Schaktet låg mitt för en port i muren mellan Sandgatan 17 och 19. Det var 7,5 meter långt i N-S riktning och 3,2 meter brett vid muren i söder. Det breddades mot norr och blev till slut 4 meter brett. Totalt grävdes en yta på omkring 27 m². Djupet uppgick till 2,3 meter.

Schakt 3 grävdes mitt i gatan, 7,5 meter öster om schakt 2 och cirka 1,5 meter från korsningen Tunnbindaregatan-Sandgatan. Syftet var att plugga igen en befintlig servis. Schaktet var 6 meter långt i Ö-V riktning och 3,1 meter brett, för en uppgrävd yta på ungefär 18 m². Det grävdes till ett djup av 2,5 meter.

Schakten mättes in manuellt eftersom RTK-GPS fungerade dåligt mellan husen på gatorna. De dokumenterades vidare med text och foto.

Resultat och utvärdering

Alla schakten visade sig endast innehålla moderna fyllnadsmassor och diverse ledningar. I schakt 1 framkom i västra delen av schaktet den stora betongkulverten för fjärrvärme som hittades vid undersökningen i augusti. Öster om denna fanns rör för bland annat gas och dagvatten (figur 4).

Även i schakt 2 påträffades en betongkulvert som löpte i öst-västlig riktning längs med gatan. Söder om denna, under trottoaren, fanns stora mängder mindre ledningar för bland annat el. Ute i gatan hittades större rör för gas och dagvatten (figur 5).

I schakt 3, som låg mitt i gatan, påträffades inte lika många ledningar. Men i botten fanns ett dagvattenrör och hela schaktet var fyllt med moderna fyllnadsmassor av ljusbrun sand (figur 6).

Inget av antikvariskt värde hittades i något av schakten. De lämningar som har funnits där har grävts bort i samband med moderna markarbeten. I botten av samtliga schakt påträffades dock den naturliga undergrunden, som bestod av gråbeige fin sand.

Undersökningen har utförts i enlighet med Länsstyrelsens beslut och generellt förfrågningsunderlag.

Figur 4. Schakt 1. Foto från nordöst.

Figur 5. Schakt 2. Foto från norr.

Figur 6. Schakt 3 från sydväst.

Referenser

Litteratur

- Broberg, B. 1984. *Norrköping*. Medeltidsstaden 50. Stockholm.
- Jonsson, K., Larsson, E., Ohlsson, A., Kjellberg, A., Dimc, N. & Johansson, M. 2015. *Kvarteret Mjölaren i Norrköping. Gravar, bebyggelse och verksamheter från bronsålder till 1700-tal*. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2014:42.
- Kennebjörk, J. 2017. *Fjärrvärme i kv. Mjölaren och kv. Trehörningen i Norrköping*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning, Sankt Johannes 96:1. Mjölaren 7, 9 och 10 samt Trehörningen 1:1. Norrköpings stad. Norrköpings kommun. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2017:17.
- Kristensson, P. 2016. *Norrköpings gatunamn*. Andra upplagan. Norrköping.
- Låås, J. 2018. *Kapellhorvan*. Arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Kapellhorvan 9 och 10. Norrköping stad och kommun. Östergötlands län. Rapport från Arkeologikonstult 2018:3118.
- Lundgren, Hj. (red.). 1916. *Två gamla beskrifningar öfver Norrköping. Efter originalbandskrifterna i Linköpings Stiftsbibliotek*. Norrköping.
- Stibéus, M. 2011. *Tidigmedeltida gravar och tidigmodern bebyggelse*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96:1. Kvarteret Laxen, Mjölaren och Vårdtornet. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. UV rapport 2011:86.
- Tagesson, G. 2006. *Under Brückes fabriks AB*. Tunnbindaregatan. RAÄ 96. S:t Johannes församling. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2006:61.
- Wirbrand, F. 2019. *Schaktning i Tunnbindaregatan*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2019:32.

Otryckta källor

Caroline Strandberg, arkeolog, Stiftelsen Kulturmiljövård. Muntlig uppgift 2019-08-23.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM19116
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-11986-19, 2019-09-06
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	9–21 september 2019
<i>Personal:</i>	Fredric Wirbrand
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Norrköpings stad
<i>Fastighet:</i>	Kapellhorvan 9
<i>Fornlämning:</i>	L2009:7173
<i>Fastighetskarta:</i>	64F 9GN Norrköping
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	N6495130–6495155/Ö568573–568608
<i>Höjdsystem:</i>	–
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Anmärkning	Anläggningar	Fynd
1	Schakt i asfalterad gata	8	2,9	42	Schakt för byte av VA-servis. Endast moderna fyllnadsmassor framkom.	–	–
2	Schakt i asfalterad gata	7,5	2,3	27	Schakt för byte av VA-servis. Endast moderna fyllnadsmassor framkom.	–	–
3	Schakt i asfalterad gata	6	2,5	18	Schakt för igenpluggning av VA-servis. Endast moderna fyllnadsmassor framkom.	–	–